BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O‘QUVCHILARNING HAYOTIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Jo‘rayeva Turg‘unoy Umarjonovna
Namangan davlat pedagogika intituti, Boshlang‘ich ta’lim innovatsiyalari kafedrasi o‘qituvchisi
Yuldasheva Dilnoza Tolif qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23763180

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirishda integrativ yondashuvdan foydalanishning pedagogik va metodik imkoniyatlari yoritilgan. Zamonaviy ta’limda o‘quvchining faqat nazariy bilimlarni egallashi emas, balki ularni kundalik hayotda qo‘llay olishi, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, muloqotga kirishishi, jamoada hamkorlik qilishi va o‘z faoliyatini baholay olishi muhimdir. Maqolada fanlararo integratsiyaning mazmuni, hayotiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari, integrativ topshiriqlarni ishlab chiqish tamoyillari hamda boshlang‘ich sinflarda ulardan foydalanish metodikasi tahlil qilinadi. Amaliy topshiriqlar, jadvallar va metodik model taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, integrativ yondashuv, hayotiy kompetensiyalar, fanlararo integratsiya, kompetensiyaviy yondashuv, funksional savodxonlik, interfaol metodlar.

Abstract. This article examines the pedagogical and methodological possibilities of using an integrative approach to develop pupils’ life competencies in primary education. Modern education requires not only theoretical knowledge but also the ability to apply knowledge in real-life situations, communicate effectively, cooperate with others, solve problems and reflect on learning. The article analyzes interdisciplinary integration, the structure of life competencies, and methodological principles for designing integrative learning tasks. Practical tasks, tables and a methodological model are proposed.

Keywords: primary education, integrative approach, life competencies, interdisciplinary integration, competency-based education, functional literacy, interactive methods.

Kirish

Bugungi ta’lim jarayonida o‘quvchiga katta hajmdagi tayyor axborotni yetkazishning o‘zi yetarli emas. Zamonaviy maktab o‘quvchini o‘zlashtirilgan bilimlardan turli hayotiy vaziyatlarda foydalana oladigan, mustaqil fikrlaydigan, o‘z faoliyatini rejalashtiradigan va boshqalar bilan samarali hamkorlik qiladigan shaxs sifatida shakllantirishi zarur. OECDning Future of Education and Skills 2030 tashabbusi ham bilim, ko‘nikma, munosabat va qadriyatlarning uyg‘un rivojlanishiga e’tibor qaratadi.

Boshlang‘ich ta’lim shaxs kamolotining muhim bosqichi bo‘lib, aynan shu davrda asosiy hayotiy kompetensiyalar shakllana boshlaydi. Integrativ yondashuv turli fanlar mazmunini o‘zaro bog‘lash orqali o‘quvchilarda yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi va bilimlarni real hayot bilan bog‘lash imkonini yaratadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari: tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich ta’limda integrativ yondashuvdan foydalanish orqali o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Asosiy vazifalar: integrativ yondashuvning pedagogik mohiyatini tahlil qilish; hayotiy kompetensiya mazmunini aniqlash; fanlararo integratsiya imkoniyatlarini ko‘rsatish; integrativ topshiriqlarning rolini yoritish; boshlang‘ich sinflar uchun amaliy topshiriqlar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodlari: tadqiqotda pedagogik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, kuzatish, pedagogik modellashtirish va metodik topshiriqlarni loyihalash usullaridan foydalanildi.

1-jadval. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida rivojlantiriladigan hayotiy kompetensiyalar

№			
		Fikrni ifodalash, tinglash, savol-javob	Suhbat, munozara, rolli o‘yin
		Muammoni aniqlash va yechim topish	
		Ma’lumotni izlash, tahlil va saralash	
	O‘zini o‘zini rivojlantirish	O‘z faoliyatini baholash va rejalashtirish	
		Yangicha fikr va g‘oyalar yaratish	

Integrativ yondashuvning pedagogik mohiyati

Integrativ yondashuv zamonaviy boshlang‘ich ta’limning mazmunini takomillashtirish, o‘quvchilarda fanlararo bilim va ko‘nikmalarni yaxlit tizimga birlashtirish hamda ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga tayyorlashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yondashuvlardan biridir. **“Integratsiya”** tushunchasi lotincha *integratio* — *“butunlikni tiklash, qismlarni birlashtirish”* ma’nolarini anglatib, pedagogik jarayonda alohida bilim, tushuncha, ko‘nikma va faoliyat turlarining o‘zaro aloqador holda yagona ta’limiy tizimga birlashtirilishini ifodalaydi. Bunda integratsiya oddiygina bir nechta fan mazmunini bitta darsda qo‘shib yuborish emas, balki o‘quvchining bilimlarni o‘zaro bog‘lash, umumlashtirish, tahlil qilish va amaliy faoliyatda qo‘llash mexanizmlarini shakllantirishga qaratilgan tizimli pedagogik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’limda integrativ yondashuvning pedagogik mohiyati, avvalo, o‘quvchining atrof-muhitni yaxlit holda idrok etishi bilan bog‘liq. Kichik maktab yoshidagi bolalar borliqdagi hodisalarni qat’iy fan chegaralari asosida emas, balki o‘zaro bog‘liq va yaxlit hodisalar sifatida qabul qiladilar. Masalan, “suv” tushunchasi o‘quvchi uchun faqat tabiiy fan doirasidagi tabiiy resurs emas, balki matematika fanida sarf-hisoblash obyekti, ona tilida matn yaratish mavzusi, tarbiya jarayonida tejamkorlik va mas’uliyatni shakllantirish vositasi, texnologiya mashg‘ulotida esa amaliy faoliyat bilan bog‘liq tushuncha bo‘lishi mumkin. Shu sababli ta’lim mazmunini fanlararo aloqadorlik asosida tashkil etish o‘quvchining bilimlarni fragmentar emas, balki yaxlit tizim sifatida egallashiga imkon beradi.

2-jadval. Fanlararo integratsiya asosida tashkil etiladigan topshiriqlar

		Ona tili/O‘qish		**Tarbiyaviy yo‘nalish**
			—	Mas’uliyat
Sog‘lom kun			Sog‘lom hayot	O‘zini
			O‘simliklar	Jamoaviy mas’uliyat
	Statistik ma’lumotlar			

Hayotiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari

Hayotiy kompetensiya boshlang‘ich sinf o‘quvchisining kundalik, o‘quv va ijtimoiy faoliyatida yuzaga keladigan turli vaziyatlarni anglash, mavjud bilim va tajribalarini safarbar etish, mustaqil yoki hamkorlikda muammoni hal qilish, maqbul qaror qabul qilish hamda o‘z faoliyati natijalarini baholash imkonini beruvchi kompleks shaxsiy-ta’limiy sifat sifatida qaraladi. Boshlang‘ich ta’lim sharoitida hayotiy kompetensiyalarning tarkibiy tuzilishini kommunikativ, ijtimoiy-hamkorlik, muammoli-vaziyatli, axborot, o‘z-o‘zini rivojlantirish, ijodiy va refleksiv komponentlar orqali ifodalash mumkin. Ushbu komponentlar bir-biridan mutlaqo ajralgan holda emas, balki yagona funksional tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Bir kompetensiyaning rivojlanishi ko‘pincha boshqa kompetensiyalarning shakllanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Kommunikativ kompetensiya hayotiy kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, o‘quvchining o‘z fikri, hissiyoti va munosabatlarini og‘zaki hamda yozma shaklda aniq, tushunarli va maqsadga muvofiq ifodalashi, suhbatdoshni tinglashi, savol bera olishi va muloqot jarayonida tegishli nutqiy vositalardan foydalanishini nazarda tutadi. Boshlang‘ich sinfda mazkur kompetensiya juftlikda va guruhda ishlash, munozara, rolli o‘yinlar, hikoya tuzish, savol-javob, loyiha taqdimoti va muammoli vaziyatlarni muhokama qilish orqali rivojlantiriladi. Kommunikativ kompetensiyaning shakllanganlik darajasi o‘quvchining nafaqat to‘g‘ri gapira olishi, balki o‘z fikrini asoslay olishi, boshqa fikrlarni hurmat qilishi va muloqot jarayonida konstruktiv munosabat o‘rnata olishi bilan belgilanadi.

Ijtimoiy-hamkorlik kompetensiyasi o‘quvchining jamoada faoliyat yuritishi, umumiy maqsad yo‘lida boshqalar bilan hamkorlik qilishi, vazifalarni taqsimlashi, o‘z zimmasidagi mas’uliyatni bajarishi va boshqalarning fikrlarini hisobga olishini ifodalaydi. Boshlang‘ich ta’limda ushbu komponent guruhli va juftlikdagi topshiriqlar, kichik loyihalar, jamoaviy muammolarni hal qilish hamda sinf hayotiga oid amaliy vazifalar orqali shakllantiriladi. Masalan, “Sinfimizni obodonlashtiramiz” loyihasida o‘quvchilar vazifalarni taqsimlash, zarur materiallarni aniqlash, ish ketma-ketligini belgilash va umumiy natijani baholash orqali hamkorlik, mas’uliyat va ijtimoiy faollikni namoyon etadilar.

Muammoli-vaziyatli kompetensiya o‘quvchining real yoki o‘quv muammosini aniqlash, uning sabablarini tahlil qilish, mavjud ma’lumotlardan foydalanish, muqobil yechimlarni ilgari surish va vaziyatga mos qaror qabul qilish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu komponent hayotiy kompetensiyaning amaliy yo‘nalishini belgilovchi muhim omillardan biridir. Masalan, “Suvni

qanday tejash mumkin?”, “Oilaviy xarajatlarni qanday rejalashtirish mumkin?”, “Maktab hududidagi chiqindilarni kamaytirish uchun nimalar qilish mumkin?” kabi savollar o‘quvchini tayyor javobni eslab qolishdan ko‘ra, muammoni tahlil qilish va yechim izlashga yo‘naltiradi. Bunday faoliyat davomida tahliliy, mantiqiy va tanqidiy fikrlash elementlari ham rivojlanadi.

Axborot kompetensiyasi o‘quvchining zarur ma’lumotni izlash, topish, ajratish, tushunish, taqqoslash, tartiblashtirish va undan maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyatini qamrab oladi. Bugungi ta’lim jarayonida bu komponent ayniqsa muhim bo‘lib, o‘quvchining turli axborot manbalari bilan ongli ishlashini talab qiladi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini anglash, o‘z faoliyatini rejalashtirish, maqsad belgilash, vaqt va resurslardan oqilona foydalanish, qiyinchiliklarni yengib o‘tishga intilish hamda o‘z ustida mustaqil ishlash qobiliyatini ifodalaydi. Boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilar uchun ushbu kompetensiyani shakllantirishda kichik, aniq va erishish mumkin bo‘lgan maqsadlarni belgilash muhimdir. Masalan, o‘quvchining “bugun yangi 5 ta so‘zni o‘rganaman”, “masalani mustaqil yechib ko‘raman”, “vazifamni belgilangan vaqtda bajaraman” kabi shaxsiy maqsadlar qo‘yishi unda o‘z faoliyatini boshqarishning dastlabki ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ijodiy kompetensiya o‘quvchining standart yechim bilan cheklanib qolmasdan, yangi g‘oya ilgari surishi, muammoga turli nuqtayi nazardan qarashi, mavjud bilimlardan yangi vaziyatda foydalanishi va o‘ziga xos mahsulot yaratishi bilan tavsiflanadi. Integrativ ta’lim sharoitida ijodkorlik uchun keng imkoniyat mavjud. Masalan, o‘quvchilar suvni tejash bo‘yicha plakat yaratishi, ekologik muammoni hal qilishning yangi usulini taklif qilishi, matematik ma’lumotlarni diagramma shaklida ifodalashi yoki muayyan mavzu asosida hikoya yaratishi mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchining tasavvuri, mustaqil fikrlashi va tashabbuskorligini rivojlantiradi.

Shuningdek, mazkur komponentlarni shakllantirishni faqat bitta fan doirasida amalga oshirish yetarli emas. Ularning rivojlanishi turli fanlar mazmuni va o‘quv faoliyatlarining o‘zaro integratsiyasini talab qiladi. Masalan, matematika fani o‘quvchining hisoblash, mantiqiy fikrlash va muammoli vaziyatni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirsa, ona tili va o‘qish savodxonligi kommunikativ hamda axborot kompetensiyalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Tabiiy fanlar kuzatish, tahlil qilish va sabab-oqibat munosabatlarini anglash imkoniyatini kengaytiradi, tarbiyaviy faoliyat esa hamkorlik, mas’uliyat, qadriyat va ijtimoiy xulq-atvor bilan bog‘liq kompetensiyalarni mustahkamlaydi. Shu jihatdan fanlararo integratsiya hayotiy kompetensiyalarning kompleks shakllanishi uchun metodik platforma vazifasini bajaradi.

3-jadval. Integrativ topshiriqlarning kompetensiyalarga ta’siri

“Suvni tejaymiz”	✓	✓	✓	✓	✓
“Oilaviy byudjet”	✓	✓	✓	✓	—
“Sog‘lom kun tartibi”	✓	—	✓	✓	✓
“Maktabimizni obod qilamiz”	✓	✓	✓	✓	✓

Xulosa

Olib borilgan nazariy-metodik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kunda ta’lim natijasi o‘quvchining faqat muayyan hajmdagi bilimlarni o‘zlashtirishi bilan emas, balki ushbu bilimlarni kundalik hayotdagi turli vaziyatlarda mustaqil va samarali qo‘llay olishi bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan integrativ yondashuv o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, turli fanlarga oid bilim va ko‘nikmalarni yagona mazmuniy tizimga birlashtirish hamda o‘quvchini real hayotiy vaziyatlarga tayyorlashning muhim pedagogik vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot doirasidagi tahlillar asosida integrativ yondashuvni oddiy fanlararo bog‘lanish sifatida emas, balki o‘quvchining bilish, amaliy, kommunikativ, ijtimoiy va refleksiv faoliyatlarini o‘zaro uyg‘unlashtiruvchi yaxlit pedagogik tizim sifatida talqin qilish mumkin. Bunda ta’lim mazmuni alohida fanlar chegarasida emas, balki muayyan hayotiy muammo yoki vaziyat atrofida birlashtiriladi. Natijada matematika, ona tili va o‘qish savodxonligi, tabiiy fanlar, tarbiya, texnologiya va boshqa fanlardan o‘zlashtirilgan bilimlar yagona amaliy vazifani bajarishga yo‘naltiriladi.

Boshlang‘ich ta’limda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishning samaradorligi ularning tarkibiy komponentlarini kompleks rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq. Kommunikativ, ijtimoiy-hamkorlik, muammoli-vaziyatli, axborot, o‘z-o‘zini rivojlantirish, ijodiy va refleksiv kompetensiyalarning o‘zaro uyg‘unligi o‘quvchining turli hayotiy vaziyatlarda faol va mas’uliyatli ishtirok etishiga zamin yaratadi. Mazkur kompetensiyalarni alohida-alohida shakllantirishdan ko‘ra, ularni yagona amaliy faoliyat jarayonida kompleks rivojlantirish yuqori metodik imkoniyatlarga ega. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, integrativ yondashuv asosida hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishda hayotiylik, fanlararo aloqadorlik, faoliyatga yo‘naltirilganlik, muammolilik, hamkorlik, individuallashtirish, amaliylik va refleksivlik tamoyillarining o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zarur, degan xulosaga kelish mumkin. Shuningdek, kompetensiyalarni baholashda faqat yakuniy natijani emas, balki o‘quvchining muammoni anglash, bilimlarni qo‘llash, hamkorlik qilish, yechim ishlab chiqish, o‘z fikrini asoslash va faoliyatini tahlil qilish jarayonlarini ham hisobga olish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, integrativ yondashuv boshlang‘ich ta’limda “bilimni egallash”dan “bilimni hayotda qo‘llash”ga, “tayyor javob”dan “mustaqil yechim”ga, “individual faoliyat”dan “hamkorlikdagi faoliyat”ga va “natijani olish”dan “natijani anglash va baholash”ga o‘tish imkonini beruvchi samarali metodik mexanizm sifatida qaralishi mumkin. Uning izchil va maqsadli qo‘llanilishi o‘quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini, balki hayotiy vaziyatlarda zarur bo‘ladigan kommunikativ, ijtimoiy, axborot, muammoli, ijodiy va refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois boshlang‘ich ta’lim amaliyotida integrativ yondashuv asosida hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan darslar, kichik loyihalar, muammoli topshiriqlar va amaliy faoliyatlar tizimini kengaytirish, o‘qituvchilar uchun kompetensiyaga yo‘naltirilgan integrativ darslarni loyihalash bo‘yicha metodik tavsiyalar va topshiriqlar bankini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bunday tizimli yondashuv natijasida boshlang‘ich ta’lim mazmuni o‘quvchining real hayoti bilan yanada yaqinlashib, ta’lim jarayoni uning

mustaqil, faol, mas’uliyatli va amaliy faoliyatga tayyor shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. (2020). Ta’lim to‘g‘risida O‘RQ-637-son Qonun.
2. OECD. (2019). OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030: Concept Note Series. OECD Publishing.
3. OECD. (2025). OECD Teaching Compass: Reimagining teachers as agents of curriculum changes. OECD Education Policy Perspectives, No. 123. https://doi.org/10.1787/8297a24a-en
4. Beane, J. A. (1997). Curriculum integration: Designing the core of democratic education. Teachers College Press.
5. Fogarty, R. (1991). How to integrate the curricula. IRI/Skylight Publishing.
6. UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. UNESCO. https://doi.org/10.54675/CGBA9153
7. Dewey, J. (1938). Experience and education. Macmillan.
8. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.
9. OECD. (2019). OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. OECD Publishing. https://www.oecd.org/education/2030-project/
10. Mavlonova, R. A., To‘rayeva, O. T., & Xoliqberdiyev, K. H. (2013). Pedagogika. O‘qituvchi.